

Gondolatok a magyar növénynevezéktanról

Csathó András István

Bevezetés

Növényneveink jelentős része nyelvünk gyöngyszemei közé tartozik. Egy jó növénynév sokat segíthet a faj azonosításában, jobb megismerésében, találóan utalhat a növény valamely jellegzetességére, megjelenésére, élőhelyére, származási helyére, felhasználhatóságára, gyógyhatására stb. Az ember számára sokkal hamarabb megjegyezhető az anyanyelvén hangzó név, mintsem a tudományos nevek. Növényneveink a hazai flórára vonatkozóan többé-kevésbé kiforrottak. Leginkább az újonnan megjelenő jövevényeknél és a rendszertani változtatáson átesett csoportoknál tapasztalhatók bizonytalanságok. Néhány esetben azonban talán indokolt a nevek további csiszolása. Ezekből kíván ízelítőt adni az itt bemutatott jegyzék. A válogatás és a javaslatok többsége természetesen - és vállaltan - szubjektív. (A hivatkozásokat itt nem közlöm.)

Néhány névjavaslat

Prunus tenella (*Amygdalus nana*) törpemandula, hangabarack Indoklás: A „hangabarack” említést érdemlő népi név.

Chamaecytisus zanót („törpezanót” helyett).

Chamaecytisus rochelii bánáti zanót („Rochel-zanót”, „Rochel-törpezanót” helyett).

Trifolium pratense vörös here, lóhere („réti here” helyett) Ind.: A „réti here” a tudományos név egyszerű tükörfordítása, a faj a gyakori, közismert rokonai közül kevésbé a réti termőhelyével, inkább a vörös virágszínével tér el.

Amorpha fruticosa gyalogakác („cserjés gyalogakác” helyett).

Lathyrus tuberosus mogyorós lednek („gumós lednek” helyett) Ind.: A „mogyorós lednek” név a faj népi nevére („mogyoróvirág”, „mogyorófű”) is utal, míg a „gumós lednek” a tudományos név egyszerű tükörfordítása.

Apium zeller („celler” helyett) Ind.: Jobb hangzású, talán elterjedtebb név. Így: *Apium repens* kúszó zeller („kúszó celler” helyett).

Oenanthe fistulosa bördös borgyökér („bördös borgyökér” helyett) Ind.: A „bördös” írásmód elírás, a név a népi „bördő” kifejezésből származik, a növény csöves levélnyelére és levélgerincére utal.

Pastinaca sativa subsp. *pratensis* vadpasztinák („pasztinák” helyett) Ind.: Lásd a következő névcikknél.

Daucus carota subsp. *carota* vadmurok („murok” helyett) Ind.: A „murok” a sárgarépa elterjedt népi neve, a vad alak ettől megkülönböztetendő.

Oxalis dillenii parlagi madársóska („Dillenius-madársóska” helyett) Ind.: A zárójelben szereplő név mind hangzásában, mind szerkezetében meglehetősen magyartalan.

Euphorbia helioscopia napraforgó kutyatej („napraforgó-kutyatej” helyett) Ind.: A faji jelző itt melléknév, nem a napraforgóra (*Helianthus*) utal, így különírandó.

Euphorbia cyparissias farkas-kutyatej („farkaskutyatej” helyett) Ind.: A félreértés elkerülése miatt.

Fraxinus pennsylvanica amerikai kőris („vörös kőris” helyett) Ind.: Érdekes jelenség, hogy annak ellenére, hogy a határozókban, kézikönyvekben szinte kizárólagosan a „vörös kőris” név szerepel, a botanikusok az élő nyelvben sokkal inkább a faj tájidegen voltát, özönnövény-lényegét jól kifejező „amerikai kőris” nevet használják. (Megj.: a *Fraxinus americana* magyar neve fehér kőris.)

Ligustrum vulgare fagyal („közönséges fagyal” helyett) Ind.: Az egyszerű név jelentős (háromszorosára történő) meghosszabbítását nem indokolja néhány díszcserje ültetése.

Convolvulus arvensis apró szulák, folyondár Ind.: A „folyondár” népi név feltétlen megemlítendő. Az ősi szó a „folyik” igével mutat kapcsolatot, mint a másik gyakori népi név, a „folyófü” is.

Cuscuta campestris útszéli aranka („nagy aranka” helyett) Ind.: A „nagy” faji jelző a növény esetében nem találó.

Heliotropium europaeum parlagi kunkor („európai kunkor” helyett) Ind.: A tudományos névből származó faji jelző kevésbé találó - különösen Európa közepén.

Salvia × betonicifolia kajla zsálya.

Acinos arvensis csomborpereszlény („parlagi pereszlény” helyett) Ind.: Rendszertani helyére (külön nemzetség) jobban utaló név.

Lycium barbarum ördögcérna, semfűsemfa („közönséges ördögcérna” és „lícium” helyett) Ind.: Találó, szellemes népi neve („semfűsemfa”) feltüntetendő.

Solanum dulcamara ebszőlőcsucor („keserű csucor”, ill. „kesernyés csucor” helyett) Ind.: Az ebszőlő ősi, elterjedt népi név.

Datura stramonium csattanó maszlag („maszlag” helyett) Ind.: Használata sokkal elterjedtebb.

Linaria biebersteinii subsp. *strictissima* pusztai gyújtoványfű („olasz gyújtoványfű”, „Bieberstein-gyújtoványfű” és „hibrid gyújtoványfű” helyett) Ind.: A rendszertani helyzete igen bizonytalan, változó, ezért valószínűleg kevésbé

lesznek időtállóak az éppen aktuális tudományos nevekre utaló magyar nevek, talán szerencsésebb, ha a faji jelző a növény élőhelyét fejezi ki.

Veronica peregrina vándorveronika („vándor veronika” helyett) Ind.: A faji jelző főnévi értelmű.

Orobanche szádorgó („vajvirág” helyett/mellett, „szádor” helyett/mellett). Ind.: Különleges, egyedi hangzású név.

Papaver albiflorum fehér mák Ind.: A taxon szinte kizárólag magyar név nélkül szerepel.

Cardaria draba koshomlok („útszéli zsázsa” helyett/mellett) Ind.: Népi név, amely a taxon külön nemzetségbe sorolására is utal.

Rorippa kernerii sziki kányafű („Kerner-kányafű” helyett) Ind.: Egyszerűbb, mind hangzásában, mind szerkezetében magyarosabb, a növény jellegzetességére - élőhelyére - utaló név, amely korábbi forrásokban is gyakran szerepel.

Malcolmia africana afrikai szegecsfű („afrikairepcsény” helyett).

Erysimum wittmannii halvány repcsény („halványsárga repcsény”, „Wittmann-repcsény” helyett).

Aster sedifolius subsp. *sedifolius* réti őszirózsa („pettyegetett őszirózsa” helyett) Ind.: Rövidebb, használhatóbb név.

Aster (sedifolius subsp.) canus szöszös őszirózsa. („molyhos őszirózsa” helyett).

Aster novi-belgii kopasz őszirózsa („sötétlila őszirózsa” helyett) Ind.: Találhatóbb név.

Inula germanica hengeres peremisz („hengeresfészű peremisz” helyett) Ind.: Rövidebb, egyszerűbb név.

Ambrosia artemisiifolia parlagfű („ürömlevelű parlagfű” helyett) Ind.: A zárójelbe tett név körülményes, szinte egyáltalán nem használt.

Bidens frondosus fekete farkasfog („feketetermésű farkasfog” helyett, „feketés farkasfog” helyett) Ind.: Rövidebb, egyszerűbb, jobb hangzású név.

Scorzonera cana sziki pozdor („közönséges szikipozdor” helyett) Ind.: A rendszertani helynek is jobban megfelelő, egyszerűbb név.

Scorzonera laciniata sallangos pozdor („sallangos szikipozdor” helyett) Ind.: Lásd az előző fajnál.

Crepis rhoeadifolia бүдös зörgőfű („pipacslevelű зörgőfű” helyett) Ind.: A faj fontosabb bélyege az erős, jellegzetes szaga.

Crepis setosa sertés зörgőfű („serteszőrű зörgőfű” helyett) Ind.: A rövidebb név sem érthető félre - a különírás miatt.

- Moneses uniflora* törpekörtike („kiskörtike”, „egyvirágú-körtike”, „egyvirágú körtike” helyett). Ind.: Egyszerűbb szerkezetű név, amely kifejezi a faj külön nemzetségbe tartozását is.
- Pyrola minor* kis körtike („kisebb körtike” helyett) Ind.: Ha az előző javaslatot elfogadjuk, a „kis-körtike” név ott „felszabadul”.
- Myosoton aquaticum* lágyhúr („vízicsillaghúr” helyett) Ind.: Egyszerűbb szerkezetű, rövidebb, találó név.
- Cerastium tenoreanum* prémes madárhúr („Tenore-madárhúr” helyett). Ind.: Hangzásában, szerkezetében magyarosabb név.
- Cerastium fontanum* subsp. *vulgare* réti madárhúr („forrásmenti madárhúr” helyett) Ind.: A „forrásmenti madárhúr” félrevezető név, amely a taxon alfaji helyzetbe sorolásából származik.
- Paronychia cephalotes* ezüstaszott („ezüstvirág” helyett/mellett) Ind.: Sokkal egyedibb, ízesebb név.
- Primula auricula* subsp. *hungarica* cifra kankalin („medvefül-kankalin” helyett).
- Polygonum* porcfű (szűkebben vett „keserűfű” helyett) Ind.: Egyszerű, találó, népi név, amely jól kifejezi az új rendszertani felosztást is. Így:
Pol. arenarium homoki porcfű („homoki keserűfű” helyett);
Pol. bellardii Kitaibel-porcfű („Kitaibel-keserűfű” helyett);
Pol. graminifolium pázsitlevelű porcfű („pázsitlevelű keserűfű” helyett);
Pol. arenastrum útszéli porcfű („útszéli keserűfű” helyett);
Pol. aviculare közönséges porcfű („porcsinkeserűfű” helyett - ez a név is a „porc”-ra utal -, „madárkeserűfű” helyett).
- Fallopia* × *bobemica* korcs japánkeserűfű („hibrid japánkeserűfű” helyett) Ind.: A „hibrid” idegen eredetű, nem magyaros hangzású kifejezés.
- Humulus lupulus* komló („felfutó komló” helyett).
- Urtica kioviensis* lápi csalán („kúszó csalán” helyett).
- Carpinus betulus* gyertyán („közönséges gyertyán” helyett).
- Salix cinerea* reketyefűz („hamvas fűz” helyett) Ind.: Régi népi név.
- Vallisneria spiralis* csavarhínár („vallisznéria” helyett) Ind.: Magyar kifejezés.
- Asphodelus albus* genyőte („királyné gyertyája” helyett/mellett, „(fehér) aszfodélusz” helyett) Ind.: Rövid, magyaros hangzású név (pl. genyőtés cserestölgyesek).
- Prospero paratheticum* sziki csillagvirág („balkáni csillagvirág”, „békési csillagvirág”

helyett). Ind.: Jellegzetes élőhelyére (ürmöspuszták) utaló név.

Scilla spetana nadapi csillagvirág („Speta-csillagvirág” helyett).

Ornithogalum sárma („madártej” helyett). Ind.: A „madártej” a tudományos név tükörfordítása, a „sárma” rövidebb, jobb hangzású név. Így: *O. boucheanum* kónya sárma; *O. × degenianum* Degen-sárma; *O. sphaerocarpum* gömbtermésű sárma; *O. pyramidale* nyúlánk sárma; *O. kochii* pusztai sárma; *O. pannonicum* üstökös sárma; *O. refractum* csilláros sárma; *O. umbellatum* ernyős sárma.

Iris spuria fátyolos nőszirm („korcs nőszirm” helyett).

Cypripedium calceolus boldogasszony-papucs („rigópohár” helyett/mellett, „(erdei) papucskosbor” helyett) Ind.: A magyarság ősi Boldogasszony-kultusza számos népi növénynévben is megnyilvánul (boldogasszony-ága, Boldogasszony csepegtette fű, boldogasszony-csipkéje, boldogasszonyfű, boldogasszony-haja, boldogasszony-káposztája, boldogasszony-lapu, boldogasszony-levél, boldogasszony-menta, boldogasszony-palástja, boldogasszony-rózsa, boldogasszony-szilva, boldogasszony-tenyere, boldogasszony-tövis stb.). A hazai vadon termő fajok közül egyedül a boldogasszony-papucsának hivatalos neve őrzi ezt. A kifejezés mindenképpen megtartandó.

Hammarbya paludosa tőzegkosbor („tőzegorchidea” helyett) Ind.: Az „orchidea” idegen eredetű és hangzású szó, hazai fajoknál következetesen nem fordul elő.

Carex divulsa subsp. *leersii* tölgyessás („tölgyes sás” helyett) Ind.: A névben szereplő „tölgyes” faji jelző nem melléknév, hanem a termőhelyet kifejező főnév, ezért egybe írandó.

Carex pilosa bükkös sás („bükkös sás” helyett) Ind.: A zárójelbe tett név egyébként is egybeírandó lenne (lásd előző faj), ez a változat azonban rövidebb, egyszerűbb.

Festuca pseudovina veresnadrág-csenkesz („sovány csenkesz” és „sziki csenkesz” helyett) Ind.: A „veresnadrág” régi, általánosan elterjedt népi kifejezés.

Poa angustifolia keskenylevelű perje („karcsú perje” helyett). Ind.: Sokkal inkább használt név.

Agropyron pectiniforme taréjos búzafű („taréjos tarackbúza” helyett) Ind.: A külön nemzetségbe való sorolást is kifejezi.

Agrostis stolonifera fehér tippán („tarackos tippán” helyett). Ind.: Találóbbr név.

Digitaria sanguinalis pirók ujjasmuhar („pirók-ujjasmuhar” helyett) Ind.: A „pirók” nem főnév, hanem melléknév (a népi kifejezés jelentése vöröses, pirosas), így a név kötőjel nélkül, két szóba írandó.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton is szeretnék köszönetet mondani a következő személyeknek, akik javaslatokkal, véleményekkel, ötletekkel vagy biztatással sokat segítettek munkámat (névsor szerint): Balogh Lajos, Csathó András János, Molnár Csaba, Molnár Zsolt, Riezing Norbert, Tóth István Zsolt, Varga Anna, Vidéki Róbert, Virók Viktor.

Irodalom

- BAGI I. (1998): *A zárvatermő növények rendszerének kompendiuma.* - JATEPress, Szeged. 146 pp.
- BORHIDI A. - SÁNTA A. (szerk.) (1999): *Vörös könyv Magyarország növénytársulásairól* 1-2. - A KÖM Természetvédelmi Hivatalának Tanulmánykötetei 6. - TermészetBÚVÁR Alapítvány Kiadó, Budapest. 362+404 pp.
- CSAPODY V. - PRISZTER SZ. (1966): *Magyar növénynevek szótára.* - Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 301 pp.
- FARKAS S. (szerk.) (1999): *Magyarország védett növényei.* - Mezőgazda Kiadó, Budapest. 416 pp.
- GOZMÁNY L. (1994): A magyar állatnevek helyesírási szabályai. - *Folia Entomologica Hungarica* 55: 429-445.
- JÁVORKA S. (1924-25): *Magyar Flóra.* - *Flora Hungarica.* - *Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek meghatározó kézikönyve.* - Stúdium, Budapest. 1307 pp. + térkép.
- JÁVORKA S. (1962): *Növényhatározó.* - II. kötet. - 3. kiadás. - Tankönyvkiadó, Budapest. 527 pp.
- JÁVORKA S. - CSAPODY V. (1929-1934): *A Magyar Flóra képekben.* - *Iconographia Florae Hungariae.* - K. M. Természettudományi Társulat és Studium Könyvkiadó Rt., Budapest.
- JÁVORKA S. - CSAPODY V. (1975): *Iconographia florae partis austro-orientalis Europae Centralis.* - *Közép-Európa délkeleti részének flórája képekben.* - Akadémiai Kiadó, Budapest. 73+XL+576 pp.
- JOLSVAY A. - STEINMANN H. - SZILY E. (1977): *A magyar állatvilág szótára.* - Natura, Budapest. 357 pp.
- MAGYAR G. - HADARICS T. - WALICZKY Z. - SCHMIDT A. - NAGY T. - BANKOVICS A. (1998): *Nomenclator Avium Hungariae.* - *Magyarország madarainak névjegyzéke.* - KTM Természetvédelmi Hivatal Madártani Intézete, MME, Winter Fair, Budapest - Szeged. 202 pp.
- MAGYAR G. - HADARICS T. - SCHMIDT A. - SÓS E. - IFJ. OLÁH J. - NAGY T. - VÉGVÁRI ZS. - BANKOVICS A. (2004): A Föld lúdalakú, nappali ragadozó- és lilealakú madarainak magyar nevei. - *Aquila* 111: 145-165.

- MIHÁLY B. - BOTTA-DUKÁT Z. (szerk.) (2004): *Özönnövények. - Biológiai inváziók Magyarországon.* - A KvVM Természetvédelmi Hivatalának Tanulmánykötetei 9. - TermészetBÚVÁR Alapítvány Kiadó, Budapest. 408 pp.
- PRISZTER SZ. (1998): *Növényneveink. - A magyar és a tudományos növénynevek szótára.* - Mezőgazda Kiadó, Budapest. 547 pp.
- SIMON T. (2002): *A magyarországi edényes flóra határozója. - Harasztok - virágos növények.* - 5. kiadás. - Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 976 pp.
- SIMONKAI L. (1893): Aradmegye és Aradváros növényvilága. In: JANCSÓ B. (szerk.): *Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája I.* (Aradvármegye és Arad szabad királyi város természetrajzi leírása - 2. rész). - Monographia-Bizottság, Arad. XXXIX+426 pp. + X tábla.
- SOÓ R. - KÁRPÁTI Z. (1968): *Növényhatározó II.* - Tankönyvkiadó, Budapest. 846 pp.
- SOÓ R. - MÁTHÉ I. (1938): *A Tiszántúl flórája.* - Magyar Flóraművek 2. - Debrecen. 192 pp.

Függelék

A magyar növénytani szaknyelv ápolása fontos feladat, ennek ellenére a szakma ma mintha kevésbé tartaná szem előtt a kérdést. Egyre több magyartalan, idegen (különösen angol) kifejezés jelenik meg, és így egyre nagyobb szükség lenne régi kifejezések újrafelfedezésére, új szakkifejezések megalkotására (üdítő példa erre Balogh Lajos mára elterjedt „özönnövény” szóalkotása). Egy javaslat:

„Növényzetvédelem”: ha a természetvédelemnek a növények, a növényzet megővésére törekvő ágát szeretnénk megnevezni, nehézségekbe ütközünk, mivel a „növényvédelem” kifejezés a mezőgazdaságban már foglalt. A fogalomra javasolt „növényzetvédelem” szó utal a közösségi szint fontosságára is. (Az „*IPA - Important Plant Areas*” magyar megnevezésére a "Növényfajok és élőhelyek megőrzése szempontjából fontos területek" helyett a "Fontos Növényzetvédelmi Területek" kifejezést lehetne használni.)

Minden véleményt, javaslatot, egyéb új ötleteket szeretettel várok!

Összeállította: Csathó András István (Csatho.Andras.Istvan@stud.u-szeged.hu)
Szeged-Battonya, 2006.